

Rodjen sam 12. augusta 1913. godine u Šipovljanima ,kod Drvara, u dosta siromašnoj radničkoj porodici. Otac je bio radnik u pilani u Drvaru, a kako nas je bilo šeststero djece, morao sam odmah po završetku osnovne škole, u svojoj 15-oj godini života da se zaposlim i olakšam ocu izdržavanje porodice. Zbog toga i nisam uspio da ostvarim svoju želju da izučim neki zanat, jer bi to značilo još tri godine školovanja, odnosno učenja zanata, bez novčane naknade. - Počeo sam raditi u pogonu pilane koji je davan akordantima, a zvao se cirkular šupa. Sjećam se kako su prvog dana mog zaposlenja upitali jednog od "akordanata", koji su držali akord nad tim pogonom, - čiji je to mali-pokazujući na mene, a on je rekao: "djavolski, kada je počeo kod mene da radi." Mene je takva izjava zaboljela, jer sam se radovao što sam se zaposlio, a odjednom me se naziva "djavolski". Već 1933. ili 1934. godine ušao sam u radnički pokret i učlanio se u URSS-ove sindikate. Na moje opredjeljenje, pored prilika u kojima sam živio, mnogo je uticao jedan mladi bravar, koji je radio na održavanju pogona, po imenu Jure Sarić. On mi je govorio o ciljevima URSS-ovih sindikata. Bio je u sindikatima bibliotekar i upućivao me je na čitanje knjiga i uopšte korištenje dosta bogate biblioteke. U to vrijeme sam pročitao "Mati", "Kako se kalio čelik", "Gvozdena peta" i dr., uglavnom romane koji su govorili o teškom položaju radničke klase i njenoj borbi protiv eksploatacije od strane vladajuće klase. Tek tada sam i shvatio zašto mi je moj poslodavac rekao "djavolski" kada sam počeo kod njega da radim.

1938. godine, kada je Jure otišao u vojsku, predao mi je biblioteku, napomenuvši da neka ja nastavim njegovo djelovanje medju šegrtima. To sam i postupio. Pretpostavljam da je Jure u to vrijeme bio SKOJ-evac. Naime, odlazivši u vojsku, rekao mi je da ću iz Zagreba dobivati pisma i direktive za rad. Medjutim, poslijem odlaska u vojsku, nije mi se javljao. Te iste godine organizovali su sindikati štrajk u kome sam i ja učestvovao. U to su vrijeme radnici birali članove štrajkačkog odbora po odjeljenjima i pogonima. Ja sam izabran, zajedno sa još jednim drugom, u II. smjeni Pilane. Na čelu štrajkačkog odbora bio je Milan Tankusić (kasnije je učestvovao u NOB-i i umro je prije par godina. Imao je čin general-majora). On je bio i predsjednik radničkih povjerenika.

Obzirom da je u sastavu radničkih povjerenika bilo ljudi koji su čuvali svoja radna mjesta i praktično su ranije štrajkove upropastili ne dovodeći ih do kraja, to smo onda išli na to da u štrajkačke odbore biramo praktično mladiće, kako bi štrajkački odbori vršili pregovore zajednički sa povjerenicima, jer u tadašnje povjerenike, iz navedenog razloga- nismo imali povjerenja. Mislim da taj štrajk koji pominjem, jedini je štrajk koji su vodili drvarski radnici u kojem su realizirali sve svoje zahtjeve postavljene početkom štrajka.

Koncem te iste, 1938. godine došlo je do smanjenja obima poslova, a samim tim i do redukcije radnika. Na listi za otpuštanje sa posla našao se kompletan štrajkački odbor, jer smo svojevremeno, kao jedan od uslova u štrajku postavili i to da se niti jednom radniku iz štrajkačkog odbora nesmije ništa desiti zbog učešća na čelu štrajka. Tako sam i ja, zajedno sa svih 17 članova štrajkačkog odbora, otpušten sa posla. Zatim sam, u mje secu aprilu otišao na otsluženje vojnog roka u bivšoj jugoslovenskoj vojsci.

Htio bih se sa par riječi još vratiti na period mog učaska u radnički pokret. - Čitajući naprednu literaturu, sve sam više dolazio do saznanja o položaju radničke klase, sagledavao puteve i način kako se ona bori za svoj ekonomski položaj, ali sam bio još daleko da sagledavam i političke ciljeve te borbe. To nisam još mogao u to vrijeme da shvatim i bio sam okupiran samo štrajkom i borbom za ekonomska prava. ~~Do prije od tada nisam ništa sagledavao.~~ Medjutim, djelovanje KUD "Pelagić" iz Banja Luke, konkretno njihovo gostovanje u Drvaru imalo je znatnog uticaja na mene, kada je riječ o širem sagledavanju ciljeva borbe radničke klase. Društvo "Pelagić" je došlo iz Banja Luke u Drvar, ne znam tačno ^{koje} godine, ali znatno prije 1938. i dalo priredbu u Radničkom domu, sa nizom ^{horova} recitacija. Sadržaja nekih se još sjećam. Jedna je bila o crviću koji je ušao u veliko drvo i pomalo ga izjedalo i konačno srušio. Shvatili smo to tako da radnici, ako se organizuju i tako postanu snaga, mogu da sruše poredak koji ih eksploatiše. Druga horska recitacija se zvala "Pekar" i govorila je o pekaru koji priprema brašno, mjesi, a sam nema dovoljno hljeba da jede,

Po završenoj priredbi, djevojke i mladići iz hora "Pelagića" okupili su nekoliko grupa radnika i pričali im o borbi radničke klase protiv izrabljivanja, o putevima i načinima kako se radnici treba da bore za ostvarivanje svojih prava. Na mene je sve to ostavilo veoma jak dojam, ulilo mi vjeru u pobjedu radničke klase, učvrstilo me u spremnosti da se pod svim uslovima

borim za njene ciljeve.

Sjećam se i slučaja kada smo se našli svi iz štrajkačkog odbora na listi za otpuštanje sa posla i čitao sam radnicima na Pilani taj oglas. Pitali me radnici ko je potpisnik i gasa i odgovorio sam da je potpis direktora, i odmah nakon toga sam se veoma nezgodno izrazio ? da neka se poseru na to..... Iza mene se našao u tom momentu poslovođa i upitao me što sam to rekao i odmah dodao da idem kući. Prvo sam pošao, ali se odmah i vratio i upitao ga ko će mi platiti dnevnicu što ne radim, na što je on odgovorio da ja neka samo idem kući, pa bilo ko da plati. Kod kuće, razmišljajući o tom incidentu, došao sam do neke terorističke ideje. Razmišljao sam kako bih došao do oružja, pa da ubijem tog poslovođu. Na te sam misli došao potaknut jednim sličnim slučajem koji se tragično i završio. Naime, prije toga je jedan poslovođa ubio direktora Pilane Miheljića, kada je taj htio da otpusti sve poslovođe koji nemaju odgovarajuću kvalifikaciju. On se našao povredjen, ušao u kancelariju direktora sa pištoljem u ruci, uperen u njega, a kada ga je taj upitao što hoće, ruka mu zadrhti, pištolj opali i ubije direktora. Za tog poslovođu smo poslije skupljali priloge i slali mu u zatvor u Zenicu, a pomagali smo i njegovu porodicu. Cijeli taj splet okolnosti me je ponukao, kako rekoh, na teroristička ~~za~~ razmišljanja i surno je da sam kojim slučajem tada imao oružje, napravio bih što sam naumio. - Sadržan sam došao na posao, poslovođa se vršljao oko mene, a poslije mi je ~~š~~ prišao drugi poslovođa i rekao da je Vuković - tako se zvao moj poslovođa - napisao raport direktoru da me otpuste. Ja sam ga upitao: "Imaš li dijete" - a upravo mu se rodilo, i dalje sam kazao: "Ako voliš dijete, nemoj da Tadića otpustiš!" i onda je raport pocjepao i bacio. I taj poslovođa je bio ranije jedan od povjerenika, kojemu je također u jednom štrajku ponudjeno mjesto poslovođe, što je on i prihvatio. a poslije se vjerojatno kajao za takav svoj postupak, jer je tom prilikom meni rekao: "Dok ti srce kuca, - naprijed!" Rekao sam tom poslovođi da čim sam ušao u radnički pokret, odmah ~~ž~~ sam rasčistio u sebi da će mi biti uvijek jedna noga na kapiji da me otpuste, a druga u zatvoru.

Nakon što sam otpušten sa posla koncem 1938. godine, naredne godine oko 15. aprila otišao sam na otsluženje vojnog roka u bivšu jugoslovensku vojsku. Rok je trebao da bude 18 mjeseci, a pošto je onda već politička situacija bila bremenita, nazirao se početak II. Svjetskog rata, u vojsku su pozivani rezervisti, a i "tromjesečari", koji ranije, kao hranioci obitelji.

bili su oslobođani vojne obaveze. Meni je rok produžen i ostao sam preko dvije godine, do same kapitulacije ~~Jug~~ bivše Jugoslavije. Kako sam slušao u jednoj detaširanoj jedinici 36. Pješadijskog puka, prema granici u Murskoj Soboti, odmah prilikom napada Nijemaca povukli su nas u naš bataljon u Varaždin. Sjećam se da smo pravili maršrutu do Legrada, na majdarskoj granici kod Drave. Iako smo nailazili na lokomotive pod parom, na kamione pod gasom, oficiri su nam saopštavali da nas ne mogu prebaciti nikakvim prevoznim sredstvom da ne bi otkrili naše kretanje, pa su nas na taj način, pješaćenjem, iscrpili do kraja dok smo došli do Legrada. Tada su nas informisali da su Madjari prešli Dravu, da se sa njima tukao 17. Virovitički puk, i da su se Madjari vratili preko Drave. Mi smo usput nailazili na ostatke konjice, na konje koji su čupali nešto iz džubrišta, visjele su sablje na sedlima i par kilometara pred Križevcima smo saznali da su Nijemci stigli u Križevce prije nas, pa sam se ja sklonio u jednu seosku kuću, jer nisam htio da padnem u zarobljeništvo. Komandant puka, neki Andjelković, sa potpunim pukom, noseći zastavu na čelu, pređe se Nijemcima u Križevcima. Domaćini te seoske kuće gdje sam se sklonio i koji su me prihvatili, sakrili su me, jer je jedna pozadinska ambulanta kupila vojnike koji su zaostajali. Kada je sve prošlo, zatražio sam od mojih domaćina civilno odijelo da se mogu presvući i tako krenuo prema Križevcima, dalje prema Zagrebu u želji da dodjem do Drvara.

U Križevcima sam naišao na jednog rezervistu koji je bio kod mene ranije u četi (ja sam završio trupnu podoficirsku školu i uglavnom izvodio vježbe sa rezervistima i tromjesečarima, pa me je taj i poznavao iz tog perioda). Otac tog rezerviste imao je kobasičarsku radnju, pa je on otišao kod oca i donio mi punu torbicu kobasica i hljeba, jer od svoje opreme nisam ostavio kod sebe ništa do li torbice i pištolja koji sam dobio u četi, te vojničkih cokula. Taj rezervista mi je takodje rekao da je cijeli puk uhapšen i zatvoren. Poslije sam krenuo pješice prema Zagrebu. Stigavši u Zagreb, kod željezničke stanice naišao sam na mnogo vojnika, medju kojima je bilo i onih koji su bili sa mnom u četi, uglavnom su bili od Sunja i Bosanci (Prijedor i Petrovac). Patrole su obilazile i tražile da vojnici idu u puk, a tamo ima i hrane. Ja sam pokušavao vojnike da odvracam od Togga i govorio im kako treba da idemo svojim kućama, jer će biti uhapšeni, kao što su bili i drugi. Uspio sam tako

okupiti dvadesetak vojnika i mi smo krenuli na put dalje. U sela smo zalazili kada je trebalo jesti, a spavali smo u štalama, sjenicima. Kretali smo se i pored njemačkih kolona. Djelomično smo putovali i željeznicom. Sjećam se da je kod Volinja bio srušen most, pa smo svi morali izaći i na drugoj strani nas je čekala druga kompozicija i produžili dalje do Prijedora i Gornje Sanice. Poslije sam nastavio pješice i stigao sam u Drvar, ne sjećam se tačno da tuma, ali mislim da je bilo oko 15. aprila. Još prije nego sam stigao, negdje blizu Petrovca, obavješteni smo da na Oštrelju ima jedna četa koja ubija svakoga koji bježi iz vojske. Tada smo bili prisiljeni da prenoćimo u Bravskom i da sačekamo, jer su Nijemci išli uporedo sa nama, dok oni predju Oštrelj. Tako sam stigao u Drvar poslije Nijemaca.

Ubrzo me je partijska organizacija, koja je formirana 1939. godine - poslije mog odlaska u vojsku - a koju su sačinjavali drugovi ko je sam ja forsirao da udju u povjerenike dok smo radili u URSS-ovim sindikatima, primila u svoje redove. Svi su oni znali za moje djelovanje prije odlaska u vojsku. Sekretar partijske organizacije bio je tada drug Obrad Banjac. Tako sam primljen 15. maja 1941. godine u Partiju i dobio odmah zadatak da u jednom zaseoku mog sela, zvanom Negradjene, formiram Odbor radnika i seljaka. da prikupljamo podatke, evidentiramo kod koga se nalazi oružje i koje vrste. Dolazio mi je tada u kuću drug Jovo Kecman, koji je bio član Partije, a i ja sam njemu odlazio i dogovarali se oko izvršavanja zadataka. Odmah pred ustanak formiran je logor s tim, da je partijska organizacija zauzela stav da u njega ~~ne~~ mogu doći samo komunisti, SKOJ-evci, sigurni simpatizeri Partije za koje komunisti mogu garantovati. Prilikom mog kretanja u logor naišao sam na Dušana s kim smo bili kumovi i koji je ranije bio odbornik banovine ispred Drvara, bio je JEREZ-ovac, a koji nas je poslušao da se ne odazove pozivu ustaša, za razliku od nekih drugih, koji su se odazvali jednom pozivu ustaša da idu na kuluk i ponesu suhe hrane. Na taj poziv se odazvalo njih oko 80 i svi su bili poubijani i bačeni u jednu pećinu u Krnjuši. Dušan Bajić je imao sina koji je bio SKOJ-evac, veoma dobar mladić (sada je general) i znao je za djelovanje svog sina, ali mu nije branio. Prije toga rekao mi je: "Kume, znam da nešto pripremate. Molim te da kada krenete na Drvar. dajte da idem sa vama, a ne tražim da mi išta sada kažete." I tako je on krenuo sa mnom za logor.

Kada smo došli u logor, Obrad Banjac kooji je vršio funkciju sekretara u logoru i kontrolisao dolazak svakoga na osnovu prethodno sačinjenog spiska ljudi koji su trebali da budu pozvani da dodju, bio je iznenadjen kada je uz mene vidio Dušana Bajića. Rekao sam mu da ja za njega garantujem i da sigurno ne predstavlja opasnost što je došao sa mnom.

Želio bih da objasnim što su ti logori u stvari predstavljali. Naime, mi smo u okviru pripreme ustanka čitav Drvar podijelili na odredjen broj logora, gdje su se u šumi okupili svi oni koji će prvi krenuti u bitku na Drvar. U najbližoj okolini Drvara imali smo tri logora. U logoru koji se zvao Javorje (naziv je po istoimenoj šumi) bili su drugovi koji su sačinjavali jezgro Prve drvarske čete. Drugi logor je bio za Glavicom- od nekoliko sela- a treći logor je bio na Kamenici. Tako smo, kao što rekoh, u najbližoj okolini Drvara imali tri logora iz koje su kasnije izrasle tri čete. - Na Kemenicu, još prije rata (1939. i 1940.) dolazili su drugovi Stari i Osman - kao partijski radnici, a vjerojatno i drugi, ali ih ja ne znam. Ne sjećam se da je itko dolazio iz višeg partijskog rukovodstva 1941.godine u te logore. Mi smo u logore donosili oružje, tamo ga čistili, donosili municiju. Imali smo namjeru da tamo čekamo direktive viših partijskih organa, da li da krenemo- i kada - na Drvar.

U to vrijeme je jedna grupa drvarskih mladića, koji n -su pozvani u logor, jer u najnjih nismo imali povjerenja, sačekala na Crvljenci jednog domobranskog majora koji je iz Prijedora krenuo da obidje jednu satniju u Drvaru, napali njegov automobil, bacivši bombu, i tako ubili njega i njegovu ženu. Poslije toga su krenuli ustaše, žandari i domobrani prema zaglavičkoj četi sa namjerom da izvrše odmazdu. Četa je stupila u bitku oko 16 sati, 26. jula 1941.godine. Više nije bilo vremena za čekanje direktive i valjalo je sutradan rano, 27. jula, napasti Drvar. Tada smo na brzinu formirali vojničku jedinicu od 3 voda, a u svakom vodu po dvije desetine. Mene su odredili za desetara druge desetine drugog voda. Zadatak voda, u kome sam ja bio, glasio je da napadamo u pravcu željezničke radionice žandarmerijsku stanicu gore u koloniji i da preko Pilane idemo prema ustaškom domu.

Prvi vod je imao zadatak da napada ustaški dom. Kamenički logor trebao je napadati Fabriku celuloze i Sokolski dom, Zaglavički -

opštinu i donji dio grada. - Drvar je bio podjeljen na tri rejona i svaki odred je imao zadatak da zauzme svoj dio.- Moja desetina, odnosno vod, je imao sreću da u žandarmeriji nije bilo nikoga, jer su žandari krenuli 26.jula prema Crvlici i selima tamo, pa kada smo se približili žandarmerijskoj stanici, nije bilo nikakvog otpora, na brzinu podletili uza sam zid i tražili imati iko u žandarmeriji, ~~ž~~ može slobodno da se preda. Iz podruma su se javila dvojica - neki Ramo (živi ovdje u Banja Luci i ponekada ga vidjam) i još jedan žandar. Rekli su:"Drugovi, evo nas." I ^ušli su, otvorili nam žandarmeriju gdje smo našli nekoliko pištolja i municije i krenuli dalje kroz Pilanu i koloniju prema ustaškom domu, jer je ustaški dom pružio veliki otpor.

Kada smo bili ustaškog doma, naišao je Luka Ledić, koji je bio ustaški nastrojen, ali nije bio u uniformi, pa sam njega poslao u ustaški dom da utiče na ustaše da se predaju, pa ćemo im spasiti živote. Luka se, međjutim, vratio sa porukom da će se oni boriti i da ne prihvataju predaju. Poslije toga je naišao Mosman Rudi, stolar koji je takodje bio URSS-ovac. U međjuvremenu je I.vod ranio jednog ustašu. Tada, istovremeno kada se MOsman vratio i rekao da će se predati. na prozoru se pojavila piška na čijem vrhu je bio komad bijelog platna, kao znak predaje.Obzirom na to što se I.desetina borila kod Pilane koja je dala žestoki otpor, jer su ustaše uveće svim muškarcima podijelili oružje bez obzira na to što nisu bili u uniformi, znajući da će biti borbe, ja sam sa svojom desetinom krenuo na ustaški dom. Zajedno sa svojim rođakom Perom Trninićem i još jednim mladićem, ušao sam u dom i obilazeći sobe, naišao sam na jedna zatvorena vrata,Na poziv se javio jedan čovjek i upitao da li sam to ja.Nakon što sam potvrdio, on je izišao. Bio je to Obrad Tadić i njegov pašanac - Materić. Oni su uoči napada krenuli sa kosama kroz Drvar, kao da će kositi na drugoj strani Drvara gdje su imali livade, pa ih ustaše uhapsili. Pričali su nam kako smo ~~se~~ dobro tukli dom i da oni kojom srećom nisu ležali pod prozorom, izginuli bi. Pred domom je bilo 25 ustaša i tražili smo da se postroje.Vidim kako svi iz prednje vrste bježe u drugu, nerado gledaju čovjeku u oči. U međjuvremenu stigao je i Slavko Rodić koji je preuzeo komandu nad čitavim logorom,

odnosno tada već četom, jer je i u logoru on bio glavni rukovodioc. Na sam dan napada na Drvar, drugovi iz štaba na Kamenici, kojem je bio na čelu Ljubo Babić, poslali učitelja Tešanović Lazu, kasnijeg četnika, koji nam je održao govor i krenuo sa nama u napad, ali poslije onog govora nigdje ga više nisam vidio.

Kada je Slavko Rodić došao. predao sam mu zarobljene ustaše i on ih je otpremio dalje, na neko sabirno mjesto. Otuda sam krenuo sa svojom desetinom dalje prema željezničkoj stanici, dok se prva desetina nalazila na području Pilane, gdje se vodila borba. Šef željezničke stanice nas je odbojno dočekao, navodeći kakvo to sebi pravo uzimamo i da tu nema neprijatelja. Medjutim, Djuro Trninić je ipak našao jednog mladog talijanskog poručnika koji je imao pištolj, koji smo mu oduzeli, zbog čega nas je šef stanice počeo grditi, govoreći - otkuda nam hrabrost da razoružamo talijanskog oficira, i znamo li mi kakova su Talijani vojska i sila. Odgovorio sam mu da to znamo i upozorio ga da ćuti. Poslije sam Talijana uputio nazad u Knin gdje su bili stacionirani. Čuo sam je još Sokolski dom gdje su bili žandari, nekoliko ustaša i domobranska satnija. Oni su se branili sa prozora i podruma. Medju domobranima je bio neki Nikola, ne znam mu prezime, a ranije je bio naš simpatizer (ne znam da li je bio komunista). On je ranije držao kontakt sa Nikolom Kotlom, kao partijskim rukovodiocem drvarske organizacije, a mogo je radio sa domobranima, i da nije bilo žandara i nešto ustaša, domobrani se ne bi uopšte opirali i rado bi se predali. - Slavko Rodić je koristio neke drvarske službenike, stupio u kontakt sa žandarima koji su davali otpora, pa se tako ipak uspjelo da nakon borbe, koja je trajala cijeli dan, Sokolana padne. U stvari, Sokolana je bila objekt Kameničkog logora, ali su pomoć pružile i naša desetina i vodovi i kada su oni vidli kolika se snaga sručila na njih, a i pod uticajem Nikole- domobrana i još nekih naših simpatizera, oni su se predali. Poslije toga smo domobrane u pratnji naših boraca, koji su imali zadatak da štite ih kako ne bi bili napadnuti, jer smo im uzeli oružje, otpremili u raznim pravcima do Bihaća kako bi mogli otići svojim kućama. Nakon 2-3 dana, pošto je na brzinu pokrenut ustanak na Drvar i 27. jula oko 4 sata bio oslobođen, a Petrovac - pošto se sa njima nije

blagovremeno uhvatila veza 2 - nije napadao, trebalo je čuvati sada oslobodjeni Drvar, i dvije čete - Zaglavička i Prva drvarska držali su položaj ispod Oštrelja prema Petrovcu, da ne bi iz tog pravca prodrli prema Drvari, a Kamenička je držal položaj prema Kninu, kao i Cvjetnička i neke grahovske jedinice.

Štab svih ^{tih} odreda, kojima je na čelu bio Ijubo Babić, a u štabu su bili još i Milutin Morača, Nikola Kotle, Vaso Trikić i još neki, uspjeli su već 26. jula uhvatiti vezu sa Srbom, sa ličkim jedinicama, tako da su i Ličani istovremeno napadali na Srb i oslobodili ga istovremeno kada i mi Drvar.

Na širem području drvarskom i grahovskom, zahvaljujući iznenadnom napadu, uspjeli smo uhvatiti vezu i dati nalog za napad, uspjeh nije izostao. - Na Petrovac smo nekoliko puta napadali, ali zbog neiskustva i koordinaciji jedinica odredjenih za napad, nismo uspjeli da ga zauzmemo. - Poslije smo formirali i bataljon na čijem je čelu bio Milutin Morača, a komesar je bio Ilija Došen.

Onog istog dana kada je zauzet Drvar, postavljen sam za političkog komesara I. Drvarske čete. Odmah narednog dana upućeni smo da držimo položaj ispod Oštrelja, prema Petrocu koji još nije bio oslobodjen.

Na Oštrelju se u to vrijeme nalazio jedan bataljon, čiji je komandant bio Milutin Morača, a pod njihovom komandom su bile i petrovačke jedinice. U Medenpoljskoj četi komandir je bio Mane Rokvić, a politički komesar Slavko Rodić. Slavko je povučen u štab bataljona za operativnog oficira, a ja sam upućen na njegovo mjesto.

Još da napomenem da su logori u kojima se pripremalo za ustanak, bili formirani 7-8 dana prije 27. jula i to po direktivi Partije. Taj Mane Rokić je u listu "Gerilac" - koji je štampan u Drvaru a uređivao ga je Nikca Pavlić - prikazan kao veliki vojnik, kao čovjek koji takorekuć čuda stvara na cesti Bihać-Petrovac. On je uspio sebe tako prikazati, otvarajući izvještaj četa koje su operisale prema Bihaću i Petrovcu i pošto je bio odmah ispod Oštrelja, najbliži do štaba, sve one akcije koje je neka četa ili grupa izvela, pripisivao je sebi i svojim jedinicama kojima je komandovao. "Gerilac", primajući takve izvještaje o Mani Rokiću, tako je to i objavljivao i tako njega prikazao. Nakon odlaska Slavka Rodić a sa dužnosti komesara te čete, poznavajući Manu kao prznicu, postavilo se pitanje koga na upražnjeno mjesto poslati. Izbor je pao na mene, jer sam sa Manom radio

još prije rata u URSS-ovim sindikatima. Da bih dao bolju sliku o njegovoj prirodi, opisaću neke njegove postupke iz tog doba. On je znao za neku beznačajnu stvar da se tako naljuti da raspara svoju sindikalnu člansku knjižicu, pa da bi ubrzo nakon toga, ponovno tražio da mu se izda nova. Drugovi su mislili da ću ja, poznavajući ga, lako izaći sa njim na kraj, a smatrali su da bi bilo šteta da mu pošalju nekoga koga on dobro ne poznaje i koji ne znanjegovu plahovitu narav pa da se zbog toga desi da izgube jednog takvog rukovodioca. Tako sam ja otišao u tu četvu i ostao tamo nekoliko dana svega. Čim sam tamo stigao, odmah mi je nekoliko boraca kazalo da Mane nije onakakv kako to piše u "Gerilcu", već je u stvari kukavica, pa kada četa napada, on zaostaje po kilometar iza ostalih, sa pištoljem u ruci, zaklonjen iza stabla i tko god odstupa, on ga ubija. U stvari, sa borcima u stroju je uvijek bio Dragija Milašinović, vodnik i on je u stvari bio komandir koji je uvijek jurišao sa borcima na čelu čete. Taj Dragija je ranjen u IV. ofanzivi u nogu i ostao je u bolnici sa ranjenicima koji su ostali u Zelengori.

U medjvremenu dolazili su seljaci, koji su inače donosili borcima hranu, prilazili mi i pričali odredjene stvari o Mani. Tada sam i ja vidio da nije Mane onakav kako se o njemu mislilo. Jednom prilikom iz Petrovva krenuli ustaše i domobranci prema Drvaru i pod zaštitom noći, uz pomoć jednog lugara, uspjeli su da udju u šumu. Tako je ova petrovačka četa krenula u bitku i Mane je tom prilikom ubio jednog borca. Borci su reagovali i pitali ga zašto je to uradio. Kada sam mu i ja to pitanje postavio, ~~potegao~~ potegao je pištolj na mene, rekavši da je on komandir, a ja komesar i da nema što da se u to mješam. I ja sam se odmah prihvatio ~~svog~~ pištolja znajući njegovu narav i da ukoliko popustim, on će biti još agresivniji, a ako vidi da mu se daje otpor, on će se povući. Poslije, vidjevši situaciju i neznajući ~~kako~~ kako da postupim odlučio sam se da krenem u štab bataljona i da drugove upoznam sa stanjem u četi i postupcima Mane. Grupa boraca me pratila do POdosječenice (tako se zvao jedan vrh planine) i molila me da se vratim i da ih ne napustim. Odgovorio sam da ne odlazim iz čete, već idem samo u štab bataljona da referišem o situaciji, jer su i oni bili svjedoci sukoba između Mane i mene. U štabu sam našao Milutina Moraću, komandanta bataljona kome sam sve ispričao. On je donio odluku da se ja vratim u Prvu drvarsku četvu iz koje sam i došao, a na

moje mjesto poslao svoga brata, jer vjerojatno svojom pričom nisam ostavio vjerodostojan utisak, dok s druge strane - Manin ugled - zahvaljujući pisanju "Gerilca", bio je veoma velik. Ubrzo nakon toga, Talijani su zauzeli Drvar i tada se petrovačka četa rasturila, jer ju je Mane ~~raspušio~~ napustio. Mane se zajedno s nekim Ilijom Desnicom vrzmao oko Prve drvarske čete (I.Desnica je bio vodnik prvog voda u Prvoj drvarskoj četi), pa su onda napustili četetu i otišli u Drvar Talijanima. Mane je poslije izvjesnog vremena pokušao i uspio da organizira jednu četničku četicu kojoj je stao na čelo. Bili su to dvadesetak drvarskih čaršijskih mladića. Mislom da su Manu poslije Nijemci ubili u Bihaću, jer izgleda da se i sa njima sukobio pa su ga strijeljali.

Nakon što su Talijani zauzeli Drvar, Prva drvarska četa j u dva maha išla u Podgrmeč i vraćala se nazad, Jednom su išli bez mene, jer sam iščašio nogu i ostao u Ataševcu, koji je pripadao terenu čete. Mile Kecman ao komandir te čete ostao je sa četom i vršio napad sa drugim jedinicama oko Sane i kada se vratio, dotjerao je petna stak goveda i - čini mi se- dvije-tri svinje. Upitavši ga otkuda ta stoka, odgovorio je da je to ~~stak~~ oteš od ustaša. Bilo mi je ~~u~~ neugodno, jer sam znao da to nije tačno. Drugi puta kada je četa krenula, pošao sam i ja, iako me je još boljela noga, ali nisam smio Kecmana samog pustiti znajući da je sklon pljački. Ovog puta smo držali položaj prema Krupi. Jednom prilikom iz Krupe je krenulo 80-100 Talijana prema našim položajima. Mi smo razvili streljački stroj prema njima i ja, zajedno sa komandrom i jednim borcem krenuo sam prema Talijanima. Oni nisu otvorili vatru, stali su, pa sam im rekao da se vrate nazad, ili ćemo komandovati našoj jedinici da otvore vatru na njih. Mi smo tako postupili iz razloga što smo se našli u nepoznatom kraju, medju seljcima koji nas još ne poznaju i bojali smo se da ukoliko započnemo bitku, Talijani će poslije napraviti odmazdu. paliti sela i na taj način bi mi izgubili povjerenje seljaka u nas, a primili su nas veoma dobro do tada. - Medjutim, tu smo imali i jedan veoma nemio doživljaj. Iz jedne čete tog područja jedan borac je ~~š~~ po čitave dana bio sa nama, kod nas se i hranio, ali je svake noći netko pucao prema nama.

Mi smo spavali svi u jednoj školi. Jedne noći je jedan naš vodnik, htijući da ispita ko to stalno na nas puca, ustao je, izašao iz zgrade kroz prozor. ne javljajući se stražaru koji je u to vrijeme čuvao stražu. Kada je pripucalo, on je vidio iz kog pravca i ko puca i htio je da se vrati u zgradu. Pošto stražar nije znao da je on vani, komandovao je "stoj" i odmah pucao i pogodio vodnika. Prije nego je izdahnuo, kada smo mi pritrčali, samo je uspio da još kaže: "Skendić puca". Tako smo našeg vodnika Milu Gvozdenovića sahranili kod te škole. Borci su bili revoltirani na stanovništvo, govoreći da su došli da pomažu, a eto, njihov borac Božo Skendić puca na nas. Bez saglasnosti komande štaba napustili smo taj položaj i prebacili se na teren pruge Bos. Novi-Bihać. Kasnije smo poslali izvještaj štabu u tome što se desilo i Skendić je osudjen od štaba Hrvatske, jer je teren Krupe pripadao Hrvatskoj.

Kada smo se spustili na prugu, vod smo podjelili na dvije desetine. Moj komandir otišao je sa jednom, i držao položaj kod zaseoka Zečevi, a ja sam ostao sa drugom desetinom u zaseoku Zjeleki. Tu smo rušili prugu, napadali vozove, nekoliko puta odbijali napad prema selu. Meni lično mnogo je pomogao na tom terenu jedan ugledan seljak, po imenu Relja Ličina, iz sela Ruišta. S njim sam se spuštao u jedno muslimansko selo - Budimlića Japra, po metefima držao sastanke, prelazio na drugu stranu u jedno selo, mislim da se zvalo Svinjuk. Tamo smo formirali seoski odbor i čete, ali bez oružja, jer ga nismo imali.

Seljaci iz Japra izlazili su u šumu na drvarenje, i jednog dana, kada nitko od njih nije došao, zainteresirao sam se za razlog, mislim da sam poslao patrolu u selo da vidi situaciju i saznali su da je jedan naš borac, sa redenicima oko sebe, u žandarskoj uniformi, naoružan pištoljem i bombama, dolazio sam u selo, terorisao žene, skidao im prstenje sa ruku i da zato više nesmiju da dolaze u šumu. Čim su mi to rekli, odmah sam znao da se radi o Saraču Marku koji je izostao iz čete Zdrvaka Čelara, jer je tamo i njemu pravio probleme, a ta četa je prije nas bila na ovom položaju i povukla se kada smo mi tu došli.

Odmah sam pozvao desetinu da stane u stroj i Marko se našao u sredini desetine.- Počeo sam da govorim borcima kako nas je taj narod dočekao, da ni na božić u svojim kućama nismo imali bolju trpezu od ove koju su nam seljaci pripremili, a eto, našao se jedan borac, Marko Sarač koji teroriše narod, spušta se u Budimlića Japru i da tako silom tjera ljude da pojačaju ustaške redove. Dok sam to govorio, desetar ~~u~~ te desetine, Branko Tadić, koji je nosio naziv "Sida", komandovao je: "~~Marko~~ Marko Sarač, dva koraka naprijed, nalijevo krug i odloži oružje." Marko je bez pogovora saslušao komandu i odložio oružje. Dom sam pripremao izvještaj za štab odreda, jer sam rješio da ga sa patrolom pošaljem tamo, krenula je jedna neprijateljska jedinica prema selu. Ostavio sam pisanje izvještaja i odmah komandovao da se borci razviju u streljački stroj i otvore vatru, što su i učinili. Marko je ovako bez oružja, sa još jednim mladim iz tog kraja, počeo da tjera jednog ustašu sa puškomitraljezom, i njegovog pomoćnika, dođerali ih do Sane i ustaša je sa puškomitraljezom skočio u rijeku, ali njegovog pomoćnika su sustigli, oteli mu ~~u~~ pušku i Marko se sa puškom nama vratio. Obećao je da neće više nikada ništa takvo učiniti i ja sam ga ostavio dalje u jedinici. (On je ostao iza nas, jer u stvari i nije pripadao našoj četi.) Koliko mi je poznato, poslije je otišao među četnike i mislim da je poginuo.

Desetinu kod Zečeva, sa kojom je bio moj komandir Mile Kecman, kome je otac dolazio u posjetu u dva navrata, napadale su neprijateljske snage, ali ~~ih~~ je on stalno uspješno odbijao. No, poslije dolaska njegova oca, on je pustio manje neprijateljske snage koje su došle do zaseoka ~~u~~ Zečevi, spalili nekoliko kuća, jer se desetina Kecmana povukla bez bobbe. Poslije, kada je Kecman vidio kako neprijatelj pali kuće, probudila se u njemu savjest, ~~napao~~ vratio neprijatelja, tako da oni nisu uspjeli dalje selo da pale. Poslije kratkog vremena, mi smo se vratili ponovno za Drvar i poslije nekoliko dana boravka u Ataševcu, na terenu gdje se inače nalazila I. četa. došao mi je jednog poslijepodneva komandir Kecman i kazao kako je uhvatio vezu sa nekim talijanskim poručnikom koji mu nudi 80 pušaka i municiju, samo da se protiv njih ne borimo. Bez razmišljanja sam odgovorio da ne treba da od Talijana primamo bilo kakve poklone i da ćemo oružje dobiti od njih u borbi. On je te noći odbjegao Talijanima u Drvar. Kada sam sutradan

obavješten da komandira nema, rasporedio sam čitavu četvu u trojke i poslao u sela iz kojih je formirana ta četa. To su bili sela Šišovljani, Trninića Bara i Drvar-selo. Njihov je zadatak bio da obavjeste narod da je komandir čete prebjegao Talijanima. U to vrijeme je naš pozdrav bio "Smrt fašizmu". Ne znam kako, ali narod je već i pre nego što su naši borci došli u ta sela, bio obavješten o bijegu Mile Kecmana. Na pozdrav boraca "Smrt fašizmu", oni su odgovorili: "Smrt Mili Kecmanu."

Nekako sam bio hude sreće da sam u tom periodu, koncem 1941. godine, početkom 1942. imao posla sa takvim komandirima koji su bili skloni pljački, a samim tim su bili i četnički nastrojeni.

U tom periodu je talijanski garnizon u Drvaru bio velik i čete oko Drvara su manje-više čuvale položaj oko garnizona i sprečavali da se Talijani ne bi kretali dalje od Drvara. U to vrijeme u Drvaru je bio Mane Rokvić i organizirao je jednu četničku jedinicu od oko tridesetak četnika. Zalazili su u sela, palili kuće. Među njima je bio i moj raniji komandir. On lično je tada spalio moju kuću, zatim je spaljena kuća Slavka Rodića (poslije generala i komandanta V. Krajiškog korpusa) i Obrada Malbašića, koji je kasnije poginuo kao partijski rukovodilac X. Krajiške brigade, To su bile prve tri kuće koje su spaljene u Drvaru.

Oko 14. ili 15. februara obavješten sam da se u Skenderu drži vojno-političko savjetovanje i da svi komesari i partijski rukovodioci četa treba da su prisutni. Na moju četvu je naišao Ljubo Babić, Rade Zorić, Miloš Tica, Jovo Kecman u Djuro Trikić. koji je bio pratioc Ljube Babića, dok su svi ovi ostali bili komesari četa kao i ja. U to vrijeme snijeg je bio visok, pješice se jedva i moglo. Na Oštrelju smo napali na manju četicu Talijana i oteli im nekoliko pari skija i nešto municije. Ti su se Talijani brzo povukli prema Petrovcu. Skije koje smo im oteli, dobro su nam došle za putovanje prema Skenderu. Izuzev Ljube Babića, svi ostali smo prvi puta stali na skije, pa smo se sa njima dosta teško kretali, padali i pomagali jedan drugome da se dižemo. Ne znam tačno koliko smo putovali do Skendera. Mislim da smo na 2-3 mjesta prenoćili, a posljednju smo noć proveli u Bočcu, odakle nas je jedan seljak prebacio svojim čamcem preko Vrbasa.

Savjetovanje u Skenderu održano je u jednoj školi. Mnogo nas je bilo prisutnih. Predsjednik radnog predsjedništva bio je drug Stari i on je rukovodio i savjetovanjem. Imena drugova koji su bili u predsjedništvu, ne mogu da se sjetim. Osnovna tema savjetovanja je bila: Političko stanje na terenu i priprema za bitku sa Talijanima. Jedan od govornika bio je Ljubo Babić.

pripremljenih, a uticaj Draže Mihajlovića i njegovih saradnika je bio dosta jak u mnogim dnašim jedinicama. Mi iz Drvara smo na tom savjetovanju kritikovani zašto ne ~~š~~ počinjemo borbu sa Talijanima. Mislim da je savjetovanje trajalo dva dana. Trećeg dana, kada smo krenuli iz Skendera i stigli u Bočar, sastali smo se u jednoj šupi, koja je bila vlasništvo Duje Ivezića. Na tom sastanku, gdje nas se dosta okupilo, bila je i drugarica Lepa Perović, koja nas je informisala o političkom stanju u Banjoj Luci, djelovanju partijske organizacije i SKOJ-a, raspoloženju stanovništva i teroru koji Nijemci i ustaše vrše nad njima. Po završetku sastanka krenuli smo dalje i blizu Mrkonjića smo naišli na šator u kome je bio Kosta Nadj. On nas je informisao o dogovoru između Šolaje i Drenovića da zajednički napadnu Mrkonjić, ali se Drenović priključio Talijanima, a Šolaja se nalazi opkoljen unutar grada, zajedno sa 25 boraca, i iznutra se brani. Čitava naša grupa, koja se zajedno vraćala sa savjetovanja, pobudila se da pritekemo u pomoć R Šolaji. Međutim, drug Kosta Nadj nas je savjetovao da to ne uradimo, već da produžimo u Drvar. Međutim, Miloš Tica, koji je bio sa nama, metnu pušku na rame, ne slušajući savjet Kostea Nadj, stane pred nas i reče: " Ko je žena, neka pripaše pregaču, a ko se osjeća muškarcem, neka ide za mnom." Svi mi, bez razmišljanja, krenuli smo za Ticom prema Mrkonjiću. U blizini smo naišli na jednu četu boraca iz tog kraja. Neki među njima su psovali Drenovića, drugi ga branili, a čula se pucnjava u gradu. Htjeli smo da se kod njih inofrmišemo kakovo je stanje. kako bi stavili do znanja Šolaji da mu želimo pomoći da se izvuče i da čujemo sa koje strane bi najlakše to uradili, jer je okolina Mrkonjića bila nama nepoznata, a bila je već i noć i nije se vidlož. Dok smo sa borcima razgovarali, stigao je jedan kurir i reče da se Šolaja uspio izvući iz grada. - Tada je naša grupa krenula dalje prema Drvaru, ali smo za povratak izabrali kraći put od onog kojim smo išli prilikom odlaska na savjetovanje. Išli smo preko jednog sela, čijeg se imena više ne sjećam, ali su nam rekli da jedna jedinica tog sela nije do kraja pouzdana. Međutim, Jovo Kecman, koji je išao sa nama, reče da je komandir te čete njegov ujak, ili tetak - ne znam sigurno - pa smo odlučili da s obzirom na te rodbinske veze, ipak krenemo tim putem. U tom selu zaista nas je sačekalo četrdesetak baoružanih boraca. Okupili ~~smo se~~ ^{se} oko druga Ljube Babića da vide njegov veliki artiljerijski dvogled. Tu smo i ručali. Pokušali su da nas nagovore da se rasporedimo u kuće. svugdje po jedan, ali smo to odbili zbog predostrožnosti i po dvojica smo otišli u seoske kuće na ručak. Ja sam ručao sa Radom Zorićem,

držeći pušku ispred sebe, jer smo svi bili prosto obuzeti nekom opsesijom da će nas napasti. Odmah nakon ručka krenuli smo dalje. Stigavši u Drvar, saznali smo da je Kamenička četa napala Talijane kod spasovačke crkve, što nam je bilo posebno drago radi kritike koju smo doživjeli na savjetovanju u Skenderu. Ubrzo nakon toga, jedna kolona Talijana je krenula prema Oštrelju i u dogovoru sa II. Zaglavičkom četom smo ih napali kod Crvljivice. Nekoliko Talijana smo ranili i povukli se, ali od tog momenta iz Drvara više nisu nigdje krenuli. Ogradili se bodljikavom žicom, a hranom i municijom su se snabdjevali pomoću aviona, što je i nama donijelo koristi. Naime, čim smo čuli zvuk aviona, spuštali smo se neposredno do žice i kako je vjetar piri, ponešto iz tih pošiljki palo je i izvan žice. Želio bih napomenuti da je Drvar od oslobodjenja pa do ponovnog prodora Talijana, bio dva mjeseca slobodan, to jest, do 26. ili 27. septembra 1941. godine. Tada su počeli nadirati od Knina prema Drvaru sa kompletnom divizijom, artiljerijom i avijacijom, i da nisu četnici, koji su držali položaj u Kninu i Grahovu, napali i iza našeg streljačkog stroja i proveli Talijane, sigurno bi mi držali još duže taj položaj, jer je na tom frontu komandant bio Vlado Četković, španski borac sa velikim iskustvom u ratovanju. Nekoliko je dana trebalo Talijanima da se na tom dijelu fronta probiju. Nakon 2-3 mjeseca, Talijani su bili prisiljeni da se povuku iz te opsade nazad prema Kninu i Grahovu.

U to vrijeme je bio formiran bataljon na čelu sa komandantom Milutinom Moračom. Komesar tog bataljona sam bio ja, a za partijskog rukovodioca postavljen je Ilija Materić. Zamjenik komandanta bataljona je bio Bosnić Milan. Taj bataljon je 22. augusta 1942. godine ušao u III. Krajišku brigadu. Iz tog bataljona je Ilija Materić ubrzo otišao na novu dužnost. Postavljen je za komesara I. Krajiške brigade, a na njegovo mjesto je došao jedan metalac, predratni komunista, po imenu Miloš Bauk.

Prilikom formiranja brigade za komandanta je došao Nikola Karanović, a za zamjenika Vlado Bajić. Ja sam postavljen za komesara te brigade, a Bauk je bio, kao što rekoh, partijski rukovodilac. Bauk je ali ubrzo poginuo i to upravo od bacača kojeg je sam konstruisao. Desilo se to prilikom jednog pokusa kada je htio da ispita kako djeluje, ali je bomba pala na 2-3 metra od njega, odnosno od bacača, teško je ranjen i poslije nekoliko dana umro je u bolnici.

Ta brigada je ubrzo napustila Drvar i prvu uspješnu akciju izvela je kod Cazina. Još da napomenem da je svečanom činu formiranja brigade prisustvo^{va}o i drug Stari (Djuro Pucar), koji je održao govor, a govorio ^{su i drugi prisutni} ~~su~~ i ja. Proglašenju brigade prisustvovali su i drugovi Osman Karabegović i Slavko ^{komandant u. nov. pisa.} ~~Q~~dić. U održanim govorima naglašeno je da se brigada neće boriti ~~na~~ terenima gdje će imati organizovanu pozadinu, kao što je to bio slučaj sa Drvarom, već će se naći na terenima gdje djeluju četnici i drugi neprijatelji NOB-e i gdje su oni već zatrovali međjunacionalne odnose, pa je potrebno da svaki borac bude do te mjere izrastao da bude na nivou komesara, da može da djeluje na liniji učvršćivanja bratstva i jedinstva, da zna da tumači platformu NOB-e. Nakon izvjesnog vremena brigada je, u sadejstvu sa još nekim jedinicama, napala Bihać, koji je poslije nekoliko dana oslobođen. To je ujedno bila prva veća akcija brigade na veći grad. Nakon što je Bihać oslobođen, obavješteni smo da dolazi drug Tito i da će biti gost na ručku u štabu brigade, što je izazvalo veliku radost kod svih nas.

Zajedno sa drugom Titom došli su i drugovi Moša Pijade i Ivo-Lola Ribar. Drug Tito nas je za vrijeme ručka obavjestio da se formira I. Proleterska divizija i da treća brigada ulazi u sastav te I. Divizije. Htio je da sa svakim članom brigade progovori makar pokoju riječ. ^{vojom prisnošću i jednostavnošću} odmah nas je osvojio, nestalo je onog osjeća strahopoštovanja pred vrhovnim komandantom, jer je razgovarao sa nama kao svojim drugovima, kao da smo zajedno od djetinjstva rasli. Posebno se šalio sa Lolom, a i drug Moša je ubacivao razne šale. Tako je cijeli susret prošao u dobrom raspoloženju. - Divizija je formirana kod Petrovca i drug Tito je tom prilikom naglasio potrebu njegovanja bratstva i jedinstva, što je našim borcima za svo vrijeme rata bio kao amanet koji im je dao drug Tito. Upravo radi takvog stava, mi smo prilikom zarobljavanja i neprijateljskih ~~ke~~ jedinica bili veoma tolerantni i odnosili se prema ljudima sa puno razumjevanja. Za ilustraciju našeg stava navesti ću primjer našeg odnosa prema jednom četkičkom ~~komandiru~~ zamjeniku komandira čete, koga smo ranili i zarobili u centralnoj Bosni. Mi smo tog zamjenika komandira liječili u našoj ambulanti, imajući u vidu da je velik broj naših boraca pod uticajem četničke propagande otišlo u njihove redove i da od našeg odnosa i djelovanja zavisi koliko će ih se i kada ponovno vratiti u naše redove. Iz tih istih razloga mislimo koncem januara 1943. godinex, kada smo se

povlačili iz centralne Bosne, tog zamjenika komandira ostavili u jednoj seoskoj kući, zamolili porodicu da ga pazi i hrani, ostavili smo mu pušku, a ja sam mu dao i nešto kruna. Htjeli smo da se shvati da se partizani bore protiv okupatora, da smo za bratstvo i jedinstvo, da nam nisu neprijatelji ni Hrvati ni Muslimani, kao što su to četnici htjeli da prikazu. Obzirom da je već započela IV. ofanziva, mi smo imali posebnu taktiku u povlačenju, htijući ostaviti utisak kao da smo još na tom terenu. Zato smo izmislili imena bataljona i brigada, druga nego su bila, koristili noć i šume u povlačenju, da ih zavaramo.

Teslić smo oslobodili na novogodišnju noć 1942/43. godine i zarobili smo tom prilikom oko 1250-1300 neprijateljskih vojnika. Uglavnom su to bili domobranci koji, objektivno govoreći, i nisu se borili. Kako je to bila novogodišnja noć i svi bili veseli i pomalo pijani, predali se bez velike borbe i noseći pletenike sa vinom, i svoj oružje, pitali gdje da to oružje predaju. Tako smo došli do dosta municije i druge opreme, sanitetskog materijala i hrane i dosta dobro opremljenu brigadu, a ostalo je i oružje i ostale opreme za još jednu brigadu. Sve smo to predali odredu u Šipragama, gdje sam se prvi puta sreo sa Zagom Umičević i još nekim drugovima. Od tog odreda u Šipragama i oružja koje su dobili, formirala se XIV. brigada centralne Bosne.

Taj pokret u IV. ofanzivi bio je veoma naporan, jer su nas avionom neprijatelji tukli i nerjetko se desilo da smo morali prosuti iz kazana već stuhanu hranu, jer smo morali forisrano da se krećemo da bi zauzeli položaj iznad Gornjeg Vakufa kako bi mogli da štitimo ranjenike koji su bili koncentrisani ispred Prozora. Položaj smo držali sa brigadom iznad Gornjeg Vakufa na Kobiljači. Tu su bile sve one jedinice koje su poslije učestvovala u V. Ofanzivi.

Nakon zauzimanja Prozora i otvaranja pravca za daljnji pokret, neke naše jedinice su se ponašale onako kako to partizani ne bi smjeli: uzeli tekstila i drugu robu od nekih trgovaca iz Jablanice, pa je drug Tito jednom depešom lično odredio III. brigadu - koja je išla na čelu kolone zajedno sa divizionom - da se vrati nazad, da štiti odstupnicu naših jedinica i da vrati povjerenje naroda u partizane. Ta Titova depeša uticala je veoma snažno kako na mene, tako i na druge borca, imajući u vidu što nam je govorio u Petrovcu, pa smo tako i streljali dva borca koji su uzeli od seljaka, bez pitanja, nekoliko krompira i kukuruz. Streljali smo ih pred strojem i narodom. Istina, narod je tražio da se ne strelja-

-jaju, ali svi do jednog borca u brigadi su insistirali da taj čin izvršimo, jer su iznevjerili Titovo povjerenje u brigadu. Bila su to vremena kada se tako moralo raditi. Medjutim, sve je to ipak ostavilo traga na mene. Poslije rata, kada sam bio na dužnosti u Sarajevu, nikada nisam otišao u Borce (Boračko jezero), iako je to bilo poznato izletišta, jer je tamo to streljanje izvršeno. U vezi s tim streljanjem, htio bih naglasiti da je pri Vrhovnom štabu djelovala jedna posebna komisija koja se morala, prije nego se nekog borca strelja, sa time saglasiti. Naime, u to vrijeme je učestalo streljanje boraca u raznim jedinicama, vršena su često i za najmanje uzimanje nečega od naroda, pod motivacijom da je pljačka svojstvena česnicima, a ne partizanima. Zbog toga je B Vrhovni štab izdao jedno uputstvo da se borac ne smije streljati bez prethodnog odobrenja te komisije. Medjutim, mi smo, kao što rekoh, ta dva borca streljali ne čekajući odobrenje komisije, koje smo - doduše - naknadno i dobili. Nakon što je streljanje izvršeno, ja sam o svemu obavjestio komisiju Vrhovnog štaba, obrazlažući da ako bi čekali na njihovu odluku, politički bi izgubili, jer bi utisak kod ljudi izbljedio vremenom i ne bi postigli željeni efekat. Komisija nas je naknadno obavjestila, kako malo pre rekoh, da smo ispravno postupili.

Htio bih da ispričam i slučaj sa jednim mladićem koji je bio u ustašama i došao nama, jer je i on karakterističan za naše stavove.

Poslije V. ofanzive, nakon što smo zauzeli Bugojno, dok sam sjedio u sobi gdje je bio smješten štab, upadne jedan mlađi čovjek i reče da je ustaša. Pogledam mu kapu sa koje je skinuo onu oznaku "U", ali se još vidi trag. I, ispriča mi da je iz Bugojna, da su on i sestra bez roditelja, da je završio postolarski zanat i kako nije mogao naći posla, otišao je u Zagreb. Tamo mu rekoše da će sada u vojsku, pa kada se borba završi, a biće to brzo, naći će se posla i za njega. On je tako i prihvatio. Poslali su ga u Francetičevu legiju i dali mu puškomitraljez. Priča da se u početku borio, računajući da će se rat brzo završiti. Ratovao je po Baniji, navodio mi je imena srpskih sela na koja su napadali, ali kada je vidio da pale kuće, da ubijaju žene i djecu, shvatio je da to nije onako kako su mu govorili, teško mu je bilo, htio je da bježi, ali nije znao kuda. Od tog vremena, iako je pucao, ali nišanio nije više nikada u pravcu partizana, iako -kako on reče - ne može da tvrdi da koji metak nije nekoga od naših pogodio. Još reče da je došao ovamo, pa da mu sudimo. Bio sam

u velikoj dilemi kako da postupim. Upitah ga bi li ostao kod nas, medju partizanima, na što je potvrdno odgovorio, rekavši da to i želi. Napisao sam poruku komesaru I. bataljona Jozi Giđdiću, koji je sa desetak boraca već 1941. godine izašao iz Splita i došao u I. drvarsku četvu. Zamolio sam ga da tog mladića pošalje u I. drvarsku četvu, jer sam vjerovao da će ga ti borci tamo prihvatiti i da ga neće ubiti. Istina, u prvi mah nije bio naročito dobro prihvaćen, ali kako je on odmah zatražio puškomitraljez a uspjevao je da prvi izadje na čuku a zna se da je to opasno, ali ko prvi osvoji čuku njegova je pobjeda, to su ga borci i prihvatili. Bio je veoma hrabar i svu su ga brzo zavoljeli. Poginuo je prilikom prvog napada na Banja Luku, Sasjekao ga je njemački mitraljez, a nismo ga mogli izvući. Na žalost, ne sjećam se njegova imena.

Ž Ima još jedna interesantna epizoda sa jednim zarobljenim Nijemcem. Prilikom povlačenja iz Teslića, zarobili smo jednog Nijemca i kada sam došao u štab brigade, to mi saopšti komandant brigade, rekavši da samo plače i pokazuje slike svoje porodice, što inače nije bilo karakteristično za njih, već samo za Talijane. Predloži mi da ga ne strijeljamo. Tako smo ga ostavili, povelili sa nama kao konjovodca. Kretali smo se u IV. ofanzivi preko planine Uzlumac, prolazili preko velikih strmina i konji ostalih konjovodaca padali preko tih strmina, ali konj ovog Nijemca nije padao, jer je on ramenom podupirao tovar. Kada smo već silazili i kretali se uz Vrbas, ja sam išao na čelu brigade i vidio njega kako drži konja za ular dok pije vodu. Ostavio sam ga, računajući da će i on krenuti za mnom. Medjutim, kasnije je stigao konj, natovaren sa dva sanduka municije i privezanim ularom, a Nijemac je nestao. Mislím da je to uradio zato što je vidio da se mi povlačimo, a nailaze velike neprijateljske snage pa je ostao da ih sačeka. Vjerujem da je netko medju nama znao govoriti njemački, pa da smo mogli sa njime porazgovarati, on bi bio ostalo sa nama.

Ispričao sam to zbog toga da bih na neki način objasnio koliko je bilo povjerenje boraca u štab i njegove odluke. Nisu borci imali običaj da sami nekome sude, bez obzira kojoj je neprijateljskoj grupaciji pripadao, već su sačekali odluke štaba, znajući da će biti pravedna.

U IV. ofanzivi, poslije zauzeća Čajnića, komesar I. Proleterske divizije, drug Fićo me je pozvao i predložio da idem na partijski kurs, koji je organizovan pri Vrhovnom štabu. U to vrijeme je V. ofanziva bila u punom jeku. Kurs je trajao 43 dana i pri završetku istog došao je jedan kurir i predao drugu Džilasu - Džidi - koji je bio jedan od predavača na kursu -izvještaj. Dobro se sjećam da nakon što ga je pročitao, zadrhtala mu brada i veoma se uozbiljio. Nakon toga, održani su sastanci po grupama (učesnici kursa su poslije predavanja radili u grupama), te nam je saopšteno da smo opkoljeni sa tri obruča, pa je kurs raspušten i svaki je d nas krenuo u svoju jedinicu. Tako je ta V. ofanziva, obzirom da sam bio odsutan iz jedinice, za mene prošla kao kroz san i u sjećanju su mi jedino ostali proboji, jer sam već tada bio u jedinici.

Poslije prodora u V. ofanzivi, u nekoliko navrata smo napadali Travnik, ali ga nismo uspjeli zauzeti. N lazili smo se oko Travnika kada je komandant V. Korpusa, drug Slavko Rodić donio odluku da se napadne Banja Luka. Bilo je to uoči nove godine 1943/1944. - III. Krajiška proleterska brigada bila je u sastavu I. Proleterske divizije, ali je drug Slavko Rodić htio da se Banja Luka napada samo sa krajišnicima i tražio od štaba I. Proleterske divizije da mu se da na raspolaganje III. Proleterska krajiška brigada za učestvovanje u napadu na Banja Luku. Koliko se sjećam, na putu od Travnika do Banja Luke samo smo jednom prenoćili u blizini Jajca. Noću smo se forsirano kretali prema Banja Luci, a danju smo koristili šumske zaklone, da bi stigli na vrijeme.

U NOB-i je bilo pravilo da se borcima saopštavaju odluke za napad tek onda kada se pridje glavnim položajima. To je činjeno zbog opreznosti, računajući uvijek sa djelovanjem neprijatelja i to je uvijek veoma uspješno sprovedeno. Tako i prilikom odluke za napad na Banja Luku, to je saopšteno samo štabovima bataljona i komandama četa. Kada je došao čas da treba sa akcijom upoznati borce, sjećam se jednog komandanta bataljona koji je to uradio ovako:

Rekao je da je Banja Luka utvrđena bodljikavom žicom kroz koju je sprovedena struja, iskopani su rovovi na cik-cak i jedino se može upasti u Banja Luku da se sa sjekirama rasječe bodljikava žica, da se bace bombe na rovove i tako na juriš probiju položaji. Pošto su za takvu akciju potrebni bombaši, to ~~ix~~ je komandovao: "Bombaši, tri koraka naprijed". - Čitav bataljon je krenuo tri koraka naprijed. - Tu zapovjed je ponovio još jednom, da provjeri

spretnost svoje jedinice i opet se ponovila ista slika. Nakon toga je rekao: "Drugovi, Banja Luka nije baš tako obezbjedjena, nema ni bodljikave žice nabijene strujom, nema ni rovova, ima bunkera, ali nisu tako utvrđeni i mi ćemo Banja Luku ući bez velike bitke." – Taj komandant, a zvao se Milen Čup, poginuo je kasnije kao zamjenik komandanta VII. Krajiške brigade i proglašen je narodnim herojem..

Mi smo zaista ušli u Banja Luku sa veoma malim gubicima i veoma slabim otporom. Pravac našeg napada je bio na lijevoj strani Vrbasa – Gor-nji Šeher – Lauš. Veoma brzo smo napredovali, zauzeli "Crnu kuću", ustaški pritvor, došli do hotela "Bosna", pa su čak neki borci i malo posjedili u hotelu. Iz "Crne kuće" smo oslobodili sve zatvorenike, a isto tako i iz ustaškog pritvora, smatrajući da se radi o političkim zatvornicima. (Ustaško redarstvo je bilo smješteno u Džinića kući). – Sjećam se kako nas je sviju nas, pa i mene lično, prijatno iznenadio srdačan doček i raspoloženje gradjana Banja Luke prilikom susreta sa nama. Za ilustraciju raspoloženja, ispričaću događaj koji se zbio kod bivše Fabrike obuće, koja je tada bila smještena pored glavnog puta prema Jajču. Tamo smo organizovali štab brigade i nasred ceste postavili jedan protivkolac koji je tukao prema cesti, jer se jedan njemački tenk postavio prema cesti, ispred Ferhadije. Kakogod se tenk pojavio, mi izbacimo metak i tenk se povukao nazad. Priličan broj omladine je za to vrijeme, iza protivkolca igrala kolo. Nijemci su pored topovskih hitaca i mitraljezom zasipali naš protivkolac. Nekoliko puta sam pokušavao da odvratim omladinu da se makne, ali oni su neprekidno, uz harmoniku, igrali kozaračko kolo i u tako oduševljenom raspoloženju nisu ni osjećali zasipanje njemačkih metaka. – Takodje se sjećam da su mi prilazili neki banjalučki komunisti, a među njima i sadašnji direktor Fabrike obuće, drug Džabić Edhem – Kampe, rekao mi je da je komunist, čini se da mi je kazao da je i sekretar jedne partijske ćelije. Savjetovao sam mu da se ne dekonspiriše, da ne kontaktira sa našim borcima, smatrajući da je nužno da je nužno da komunisti ostanu i dalje u gradu i tu djeluju, jer bez itat njihovog djelovanja među gradjanima, a i djelovanja SKOJ-a, upravo je bilo i takvo oduševljenje gradjana prilikom našeg ulaska u grad.

Drugi ili treći dan po ulasku u grad, ne sjećam se tačno, bili smo prisiljeni da se povučemo, jer su Nijemci dobili pojačanje iz pravca Prnjavora i Gradiške. Pretpostavljam da nije ni bila namjera V. Korpusa da Banja Luku zauzme i drži duže vremena, računajući na veliku tvrđavu Kastel i nemoć

-gućnost da ga sa našim raspoloživim oružjem zauzmemo. S druge strane, grad je središte čitave Krajine i okupator ni pod koju cijenu ne bi dozvolio da se duže vremena u njemu zadržavaju partizani. Koliko se sjećam, u tom smislu sam komesaru bataljona i saopštio da je cilj napada našeg bataljona razblačenje snaga od istočne Bosne, gdje je tada bila u jeku ofanziva, i da nekako spasimo Tuzlu, bolje rečeno nalazišta soli tamo, jer su partizani duže vremena jeli neslano i znaju što to znači.

Učestvovao sam takodje i u drugom napadu na Banja Luku 18. septembra 1944. godine kada sam bio na dužnosti komesara 53. Divizije.

Na dva-tri dana prije napada na Banja Luku predali su se garnizon Doboja i Derventa. Komandant divizije Djurin Predojević i pre mog dolaska u diviziju, uspostavio je kontakt sa domobranskim oficirima, posebno sa pukovnikom Tanovićem i sa njim pripremao predaju garnizona. (Tamo su uglavnom bili domobrani, a nešto je manje bilo Nijemaca). Derventski nam se garnizon kompletan predao, nije bilo niti jedne žrtve, a i dobojski - osim jedne satnije. Iz Doboja je izašla jedna baterija topova i sa kompletnom posadom učestvovala u napadu na Banja Luku i veoma uspješno gadjala.

Prilikom drugog napada na Banja Luku, već smo priličan dio grada zauzeli, ali uslijed brze intervencije Nijemaca, morali smo se povući. Divizija je napadala iz pravca Slatine, dolje od Trapista, i to sa dvije brigade i tom jednom topovskom baterijom.

Bez obzira što ni u prvom ni u drugom napadu Banja Luka nije bila zauzeta, svaki puta izašao je veliki broj građana iz grada i svrstalo se u redove partizana, a u oba napada smo zarobili velike količine oružja, municije, sanitetskog materijala, obuće, prehrambene proizvode i t.d., što je za nas bilo veoma značajno, jer smo imali već krupne jedinice, a selo je bilo dosta iscrpljeno i nije bilo u mogućnosti da normalno brani tako ogroman broj partizanskih jedinica.

Nakon drugog napada na Banja Luku, posebno velik broj starih ljudi i djece je izašlo iz grada iz straha od osвете, jer je vjerojatno takvih pojava bilo dosta nakon prvog našeg napada na grad. Izlazak tolikog broja ljudi, posebno zbog toga što je bilo mnogo djece i staraca, pravilo je dosta velike probleme zbog smještaja i ishrane. Teško je bilo o tome brinuti na terenu.

Iz divizije sam koncem 1944. godine povučen u Korpus za načelnika personalne službe, a ubrzo nakon toga, na zahtjev Pokrajinskog komiteta, otišao sam za Sarajevo, u Ministarstvo trgovine, još prije konačne kapitulacije Njemačke.

(Simo Tadić)